

Hrytsevyh Yu.V.

Institute of Philology and Journalism

Lesya Ukrainka Eastern European National University

DIALECTAL FEATURES OF NOUN'S CASE INFLECTION IN UKRAINIAN PIDLIASHSHIA'S DIALECTS (ON THE BASE OF LOCAL FOLKLORE RECORDS)

Summary

The characteristic features of case inflection of nouns in Ukrainian dialects of Pidliashshia reflected in the local folklore records are analyzed in the article. The specificity of formation of nouns, adjectives and pronouns is being traced. It was found that dialectal features inflection in folkloric texts are determined grammatical phenomenon of analogy and characteristic for Pidliashshian dialects phonetic processes. It has been pointed out that oral-poetic texts are reliable and important source of information about the features of the local dialect. Commented phenomena of morphological level show that Pidliashshia's patois can be considered northern-Ukrainian.

Keywords: Pidliashshia's dialects, case inflection of nouns, case, noun, adjective, pronoun, flexion, analogy.

УДК 81'27

ІМПЛІКАЦІЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ СПОСІБ ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ

Кардаш Л.В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

У статті розглядається питання трактування такої мовної категорії як імплікація, висвітлюється суть явища імпліцитності, розкривається категорія імпліцитного в площині співвідношення мислення й мови як особливий непрямий засіб вираження думки, який спирається на прямий, експліцитний, також аналізуються різні підходи науковців до цього питання, простежується й узагальнюється стан імплікації на сучасному етапі розвитку мовознавства.

Ключові слова: мовна імпліцитність, імпліцитні конструкції, семантична категорія імплікації, пресупозиція, домислювання, експлікація, декодування, прихованість, зміст.

Мовній імпліцитності присвячені численні лінгвістичні наукові праці багатьох дослідників, серед яких Ф.С. Бацевич, В.Х. Багдасарян, Е.Й. Шендельс, М.В. Нікітін, В.Н. Мороз, К.А. Долинін, В.А. Кухаренко, С.Д. Кацнельсон, В.І. Кононенко та інші, що свідчить про важливість цього явища й зацікавленість, яку воно викликає через складність семантичного складу та різноманітність способів реалізації в мові й мовленні. Актуальність статті визначається зростанням уваги до цієї проблеми та зумовлена суперечностями і розбіжностями поглядів щодо статусу й трактування такої мовної категорії, як імплікація. Аналіз даного явища дозволить розглянути сутність імплікації ширше, оскільки на сучасному етапі розвитку лінгвістики питання про засоби, що вказують на вияви імплікації, не досліджувались повною мірою. Об'єктом наукової статті є семантична категорія імплікації на сучасному етапі розвитку мовознавства. Головна мета даної статті полягає в комплексному описі лінгвістичних особливостей прояву імплікації в мові й мовленні. Мета наукової статті зумовила необхідність виконання конкретних завдань: простежити, як дослідники з'ясовують сутність явища імплікації, визначити особливості конкретних лінгвістичних проявів імплікації, окреслити типологію імпліцитних смислів та визначення їх комунікативно-прагматичних особливостей.

Протягом останніх десятиліть у мовознавстві з'явилася значна кількість досліджень, у яких розглядаються імпліцитні способи передачі інформації. Так, зокрема, вивчення взаємозв'язку мови й культури дає матеріал для вивчення тієї інформації, яка ґрунтується на загальних знаннях мовця і реципієнта про традиції, мовний етикет, культурні конотації.

Особливість мовних імплікацій полягає в тому, що вони не кодифікуються у формальних системних відношеннях. «Вони є вивідним знанням, імовірнісними висновками з конкретних ситуацій вживання мовних знаків. Вони спираються кінець кінцем на увесь людський досвід, на складні структури імовірнісного знання, на розгалужені ланцюги причин і наслідків, сумісностей і несумісностей» [7, с. 7].

Форми й закони мислення – це предмет логіки [4, с. 248], тому значною мірою лінгвістичний розгляд імпліцитної семантики лінгвальних величин перетинається з розв'язанням логічних питань, внаслідок чого розкривається загальне розуміння імпліцитного як особливої форми вираження думки (у зіставленні з експліцитним), роль прихованого у функціонуванні мови, висвітлюються співвідношення поняття й судження, розширюється теорія силогізму, неявне визначення поняття, Аристотелеве трактування основних законів мислення та інші питання, які не мають прямого стосунку до з'ясування лінгвальної імпліцитності.

Розглянемо визначення досліджуваної категорії в популярних словникових виданнях. Словник лінгвістичних термінів за редакцією Ю.М. Караулова наводить дефініції двох понять: 1) пресупозиції («смысловий компонент речення, який повинен бути істинним для того, щоб речення не сприймалося як семантично аномальне чи недоречне в даній ситуації»; 2) фонових знань («колективні знання певної групи мовців (або всієї мовної спільноти) про деякий стан речей, що забезпечує мовленнєве спілкування, у процесі якого це знання виявляється як смислові асоціації та конотації».

О.С. Ахманова розглядає імплікацію як похідне від імпліцитний (такий, що мається на увазі, не-

виражений). Д.Е. Розенталь до такого досить «скупого» визначення додає компонент «нерозгорнутий» З-поміж імпліцитних смислів О.С. Ахманова виділяє лише фонові знання як «обопільне знання реальній мовцем і слухачем, які становлять основу мовного спілкування».

О.М. Лазуткіна в енциклопедичному словнику-довіднику з культури російського мовлення наводить лише визначення пресупозиції, ототожнюючи її з презумпцією: «Імпліцитний (прихований) компонент смислу речення, який виявляється під час вживання речення у певній мовленнєвій ситуації. Речення сприймається доречним в даній ситуації, якщо П. істинна або є загальновідомим фактом, загальноприйнятою оцінкою». Поняття імпліцитності й інші типи імпліцитних смислів науковцем не розглядаються.

На думку Л. Брусенської, Г. Гаврилової та Н. Маличевої – укладачів Словника лінгвістичних термінів, імплікація «передбачає, що те, що мається на увазі, відоме і тому може бути опущеним». Однак автори словника визначають імплікацію та пресупозицію не як гіпонімічні категорії, а як семантично близькі.

Навіть маючи досить вичерпні визначення деяких субкатегоріальних значень у проаналізованих лінгвістичних лексикографічних виданнях, саме поняття імпліцитності не знайшло чіткого окреслення, що не дозволяє сформулювати цілісне уявлення про досліджувану категорію.

Розмежування інформації на експліцитну та імпліцитну пов'язане з асиметричним дуалізмом мовного знака, тобто з наявністю у мовної одиниці плану вираження і плану змісту. Згідно з концепцією Ф. де Соссюра про подвійну природу мовних одиниць, кожна з цих одиниць реалізована у певній матеріальній формі (фонічній або графічній), яка є її означуючим («le significant»). Проте вона також несе в собі зміст, який є її означуваним («le signifié»). Мовний знак закріплює певне означуване за певним означуючим. Факт невідповідності означуваного з означуючим і називається імпліцитністю. Таким чином, імпліцитна інформація є невідповідністю між сказаним/написаним і почутим/прочитаним, тобто зрозумілим. Згідно з постулатами Г. Грайса, діяльність слухача включає не лише розшифровку знаків (тобто розуміння висловлювань), але й численні висновки, які робить слухач на основі тексту, контексту і фонових знань [10].

Некодифіковане (імпліцитне) значення є вторинним, хоч і обов'язковим, і спирається на семантику і способи її вираження кодифікованого типу. Саме тому мета адекватного встановлення і відображення змісту імпліцитного висловлювання змушує дослідника враховувати смислові фрагменти, які не завжди знаходять вираження в усному й письмовому мовленні.

Існує кілька підходів до визначення імпліцитності з точки зору відображеності. Так, О. Бондарко вважає імплікацією семантичні елементи, що не виражені і не можуть бути виражені явно, тобто такі, які стають зрозумілими з інших експліцитно виражених засобів. Наприклад, форми наказового способу безпосередньо не виражають значення часу, проте з самого факту наказу впливає ідея віднесеності дії до майбутнього часу, оскільки спонукати можна тільки до такої дії, яка не відбулася і не здійснюється в теперішньому часі, тобто може бути здійснена лише в майбутньому [6, с. 24].

Інші вчені (Є. Шендельс, П. Лекант) вважають, що «не може бути не вираженого сенсу» [5, с. 9]. Усе, що виражається імпліцитно, можна передати експліцитно, оскільки, як відзначає Є. Шендельс,

не дивлячись на те, що великий об'єм інформації залишається невербалізованим, будучи представленим в імпліцитному вигляді, він присутній у свідомості комунікантів, забезпечуючи адекватне розуміння [9, с. 115].

М. Нікітін трактує імплікацію як «тип концептуальних зв'язків, які базуються на відображенні реальних залежностей у свідомості, тобто розумовий аналог зв'язків дійсності» [18, с. 87]. На думку В. Кухаренко, основою імплікації є «усвідомлення додаткового змістового або емоційного значення» [15, с. 43]. К. Долинін вважає, що імплікація базується «на ситуативних зв'язках або на взаємозв'язку частини та цілого», а також звертає увагу на семантичні елементи, які «не виражені просто мовними засобами, а впливають з експліцитно виражених елементів у їх взаємодії» [11, с. 76].

С. Кацнельсон трактує імплікацію як «формальну невираженість елементів глибинного висловлювання, яка не може проявлятися у вигляді слів, морфем або словосполучень» [13, с. 185].

Деякі дослідники трактують мовну імпліцитність з погляду співвідношення форм мислення з відповідними мовними одиницями, при цьому йдеться про їхній зв'язок, що виявляється в пізнавально-комунікативних процесах. Значною мірою лінгвістичний розгляд імпліцитної семантики лінгвальних величин перетинається з розв'язанням логічних питань, що характерно, зокрема, для дослідження В. Багдасаряна «Проблема імпліцитного (логіко-методологічний аналіз)» [1]. У дослідженні розкривається загальне розуміння імпліцитного як особливої форми вираження думки в зіставленні з експліцитним, роль прихованого у функціонуванні мови. Розглянемо повніше ті моменти, які безпосередньо пов'язані з лінгвістичним аспектом прихованості.

Відзначимо, що В. Багдасарян розкриває поняття імпліцитного в його зіставленні з експліцитним: «Експліцитним, або явним, є те, що має своє власне, повне, безпосереднє словесне вираження, імпліцитним же, чи неявним, є те, що не має такого словесного вираження, але доміслюється з опорою на експліцитне, виражається й сприймається адресатом за допомогою експліцитного, а також контексту та інших чинників» [1, с. 5]. Уточнюють наведене визначення ще такі твердження: імпліцитне «існує не на поверхні, а в глибині мови, як нижній, прихований шар змісту, воно є «щось несамостійне, залежне, похідне» [1, с. 6].

Дослідники наголошують також на функціональному або мовленнєвому моменті, зауважуючи, що «проблема імпліцитного стає очевидною, коли ми ставимо такі питання, як: що говорить ця людина і що вона хоче сказати цим, що вона має на увазі, який прихований смисл, підтекст її слів» [1, с. 8]. За В. Багдасаряном: «імпліцитними можуть бути як цілі судження і навіть міркування, так і менші одиниці мисленнєвого змісту, виділені за будь-яким принципом. Автор монографії підводить до висновку, що «думки, експліцитні чи імпліцитні, виражаються не самі по собі, а у своєму відношенні до засобів мовного вираження» [1, с. 6].

У лінгвістиці поняття імпліцитного стосується не лише мовного змісту або семантики, про що, наприклад, свідчать навіть назви праць на зразок «Імпліцитний зміст висловлювання» [11]. До цієї категорії звертаються в граматиці у процесі розгляду тексту тощо, а характеристики «імпліцитний» застосовують і щодо лінгвоодиниць. Термін «імпліцитні конструкції» використовує у своїй статті «Прийменниково-субстантивний комплекс в аспекті синтаксису» В.І. Кононенко [14].

Досить цікаво висвітлена проблеми імпліцитного у праці «Думка і речення» В.Мороза [17].

Зокрема, учений переконує, що «з'ясування співвідношення думки і речення тісно пов'язане з аналізом того явища, яке прийнято називати домислюванням» [17, с. 5]. При цьому він вважає російський термін «подразумевание» недостатньо точним для окреслення всього того, що «не отримує вираження при формулюванні речення, але міститься в самому акті мислення», але не пропонує іншого варіанта терміна.

Критично розглядаючи деякі засади синтаксичної теорії речення (передовсім традиційні уявлення про його головні й другорядні члени) та підхід логіків і мовознавців до трактування домислювання тільки як усвідомлюваного феномена, дослідник доводить, що поступальність у розв'язанні деяких синтаксичних та логічних проблем значною мірою залежить від визнання неусвідомлюваного характеру цього явища. Він акцентує увагу на тому, що «вчення про думку дає підстави лише умовно розрізняти судження і речення. Зовнішнє мовленнєве оформлення судження називається реченням, а речення з його прихованими компонентами становить собою судження» [17, с. 13–14]. Зближення граматики з логічною наукою певною мірою залежить саме «від розроблення питання домислювання при передаванні результатів руху думки» [17, с. 6].

Одну з головних причин недостатнього аналізу домислювання В.Мороз вбачає у певному підході до нього: «Домислювання ж, що не охоплювалося свідомістю; не визнавалося ні в логіці, ні в психології, бо не було і відкритого приводу підозрювати наявність прихованих сторін мислення» [17, с. 7]. Цим також можна пояснити невизнання домислювання деякими мовознавцями, хоча вони постійно зустрічалися з його виявами, бо мають справу з осмисленими мовленнєвими висловлюваннями, а питання про зміст останніх ніколи в мовознавстві повністю не знімалося.

Неусвідомлюване домислювання, за В. Морозом, «трапляється не тільки в силогізмах, але й у будь-якому реченні» [17, с. 17]. Він твердить: «Говорячи або думаючи, ми хоч і наводимо частини судження в скороченому вигляді, та в нас є знання, що випущено, навіть якщо воно безпосередньо й не усвідомлюється» [17, с. 20].

Аналіз окремих типів неповних, односкладних речень та деяких аспектів судження й поняття дав змогу ученому поставити питання про необхідність розрізнення ближчого й віддаленого домислювання. Перше стосується вираження тої самої думки. У разі його виявлення речення стає «більш поширеним» [17, с. 17]. Друге – виходить за межі певного речення. Ці «приховані сторони думки, якщо це необхідно з метою аналізу, також можуть бути виявлені в мовленні, але не в одному і тому ж реченні» [17, с. 17–18]. Тобто у цьому випадку йдеться про несформульовані знання, що «є обов'язковим фундаментом для появи будь-якого речення» [17, с. 36]. Таке розрізнення частково перетинається з розмежуванням (у пізніших власне мовознавчих працях) імпліцитності у вузькому значенні цього терміна та його широкому трактуванні, згідно з яким її вважають явищем, що супроводжує психічний процес творення думки й судження (маються на увазі насамперед фонові знання, або пресупозиція, що впливає на оформлення і розуміння висловлювання) [20].

Аналіз праці В. Мороза «Думка і речення» засвідчує, що викладені в ній міркування, спостереження і висновки є важливими для розуміння сутності домислювання, певні аспекти якого вияв-

ляються в мовленнєвих (комунікативних) процесах і з лінгвістичного погляду інтерпретуються в межах теорії імпліцитності. І хоча дослідник не послуговується терміном «імпліцитне», а окремі положення викликають певні застереження, немає достатніх підстав для того, щоб не брати до уваги цієї праці.

І В. Мороз, і В. Багдасарян аналізують певні аспекти прихованого, поєднуючи логічний і певною мірою мовознавчий підходи – логіко-лінгвістична інтерпретація, оскільки увага зосереджується на смисловій імпліцитності висловлювань, а також на функціональній семантиці інших знакових лінгвовеличин.

Категорія імпліцитного розкривається в площині співвідношення мислення й мови як особливий непрямий (посередній) спосіб вираження думки, який спирається на прямий, експліцитний, а також як прихований (глибинний) шар домислюваного змісту, який носії мови досягають у комунікативних процесах за допомогою експліцитного, контексту та інших чинників.

Само домислювання (у трактуванні В. Мороза насамперед неусвідомлюване) висувається на перший план і вважається явищем, яке значною мірою виявляє специфіку імпліцитного.

О. Селіванова визначає імплікацію як «альтернативний вербальному невербальний спосіб передачі інформації, який ґрунтується на інтеграції вербальних засобів із досвідом, фондом знань комунікантів, їхньою комунікативною компетенцією та сприяє оптимізації комунікативної взаємодії, взаєморозумінню». Крім того, О. О. Селіванова досить чітко диференціює типи імпліцитних значень, виокремлюючи імплікатури, підтекст, пресупозицію, фонові знання.

Імплікацію більшість мовознавців пов'язують з «інтеграцією вербальних засобів із досвідом, фондом знань комунікантів, їхньою комунікативною компетенцією». Потрібно зазначити, що імплікація, «повертаючись до її первинного логічного визначення, є особливим прийомом, операцією, дією і може бути визначена швидше як один зі способів чи одна з форм утворення смислу, тобто має бути віднесеною до змістової форми тексту».

Отже, імплікація – це спосіб, метод встановлення неявного, невираженого, тобто імпліцитного смислу. Натомість імпліцитність слід розглядати як результат діяльності зі встановлення такого неявного, невираженого, але необхідного для порозуміння мовців смислу повідомлення.

Категорія імпліцитного розкривається в площині співвідношення мислення й мови як особливий непрямий або посередній засіб вираження думки, який спирається на прямий, експліцитний, а також як прихований або глибинний шар домислюваного змісту, який досягається в комунікативних процесах за допомогою експліцитного контексту та інших чинників. Ми з'ясували, що саме домислювання висувається на перший план і вважається явищем, яке значно виявляє специфіку імпліцитного. Існує низка термінів для позначення імплікації, проте немає жодного загальноприйнятого визначення цього явища на даному етапі розвитку.

Отже, можна розглядати імплікацію як особливий спосіб передачі інформації, яка не отримує прямої вербалізації, але індукується експліцитними вербальними й невербальними елементами. Імпліцитною інформацією вважається оцінна й асоціативна інформація. Імпліцитний спосіб викладу інформації передбачає залучення адресата до декодування інформації через логічні співставлення, висновки, умовиводи, активізує ментальні процеси, а також збільшує ефективність впливу вислову на адресата, конкретизує експліцитну інформацію, посилює ефективність комунікації в цілому.

Список литературы:

1. Багдасарян В.Х. Проблема имплицитного (логико-методологический анализ) / Владимир Хачатурович Багдасарян. – Ереван : АН АрмССР, 1983. – 198 с.
2. Бахарев А.И. Отрицание в логике и грамматике / Александр Иванович Бахарев. – Саратов, 1980. – 77 с.
3. Бацевич Ф.С. Співвідношення типів смислової імпліцитності в мові (на матеріалі російської мови) / Ф. Бацевич, Т. Космеда // Мовознавство. – 1993. – № 1. – С. 17–22.
4. Богданов В.В. Речевое общение: прагматические и семантические аспекты / Богданов В.В. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1990. – 382 с.
5. Бондаренко В.Г. Функционально-семантическое поле дейксиса в современном английском языке : автореферат дис. на соискание науч. степени канд. филолог. наук / В.Г. Бондаренко. – Пятигорск, 1998. – 16 с.
6. Бондарко А.В. Эксплицитность / имплицитность в общей системе категоризации семантики / А.В. Бондарко // Эксплицитность / имплицитность выражения смыслов. – Калининград ; Светлогорск, 2006. – С. 24.
7. Бродский И.Н. Отрицание как логико-грамматическая категория / Бродский И.Н. – М. : Наука, 1973. – 104 с.
8. Брусенская Л.А. Словарь лингвистических терминов / Брусенская Л.А., Гаврилова Г.Ф., Малычева Н.В. – Ростов н/Д.: Феникс, 2005. – 436 с.
9. Васильева Н.В. Краткий словарь лингвистических терминов / Васильева Н.В., Виноградов В.А., Шахнарвич А.М. – М. : Рус. яз., 1995. – 175 с.
10. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1985. – Вып. 16. – С. 217–238.
11. Долинин К.А. Имплицитное содержание высказывания. Интерпретация текста / Константин Аркадьевич Долинин. – М. : Академия, 2007. – 124 с.
12. Доценко О. Імплицитні смисли в комунікативно-прагматичній структурі судового дискурсу / О. Доценко // Studia Methodologica. – Тернопіль : ТНПУ, 2011. – Вип. 31. – С. 62–67.
13. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление / Соломон Давидович Кацнельсон. – М. : Просвещение, 1972. – 213 с.
14. Кононенко В.І. Прийменниково-субстантивний комплекс в аспекті синтаксису / В. Кононенко // Мовознавство. – 1978. – № 3. – С. 30–34.
15. Кухаренко В.А. Интерпретация текста / Валерия Андреевна Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 188 с.
16. Лекант П.А. Связка в грамматической системе русского языка / П.А. Лекант // Международная юбилейная сессия, посвященная 100-летию со дня рождения акад. В.В. Виноградова. Тезисы докладов. – Ин-т рус. яз. им. В.В. Виноградова. – М. : Изд-во РАН, 1995. – С. 77–82.
17. Мороз В.Н. Мысль и предложение / Виктор Николаевич Мороз. – М. : Наука, 1970. – 185 с.
18. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения / Михаил Валентинович Никитин. – М. : Мысль, 1988. – 248 с.
19. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении / Пешковский А.М. – М. : Язык славянской культуры, 2001. – 516 с.
20. Розенталь Д.Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова. – М. : Просвещение, 1976. – 543 с.
21. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Селіванова О.О. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
22. Словарь лингвистических терминов [авт.-укл. О.С. Ахманова]. – М. : Наука, 1966. – 870 с.
23. Шендельс Е.И. Имплицитность в грамматике / Евгения Иосифовна Шендельс. – М. : Просвещение, 1982. – 205 с.

Кардаш Л.В.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды

ИМПЛИКАЦИЯ КАК ОСОБЫЙ СПОСОБ ПЕРЕДАЧИ ИНФОРМАЦИИ**Аннотация**

В статье рассматривается вопрос трактовки такой языковой категории как импликация, выясняется суть явления имплицитности, раскрывается категория имплицитного в плоскости соотношения мышления и языка как особенное не прямое средство выражения мысли, которое основывается на прямое эксплицитное, также анализируются разные подходы ученых к этому вопросу, прослеживается и обобщается состояние импликации на современном этапе развития языкознания

Ключевые слова: языковая имплицитность, имплицитные конструкции, семантическая категория импликации, пресуппозиция, домысливание, экспликация, декодирование, скрытность, содержание.

Kardash L.V.

Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»

THE IMPLICATION AS A SPECIAL WAY OF THE TRANSMISSION OF INFORMATION**Summary**

The article considers the issues aimed to uncover the essence of the phenomenon of the linguistic implicity, to discover the category of implicit in the sphere of a relationship of thought and language as a special indirect means of expression, which is based on direct, explicit; various points of view on the issue are being analyzed; the modern status of the phenomenon is being summarized.

Keywords: the linguistic implicity, the implicit constructions, the semantic category of implication, presuppositions, guessing, explication, the decoding process, the veiled essence, the sense.